

AZERBAIJAN TÜRK KÜLTÜRÜNDE İLKBAHAR BAYRAMI*

The Spring Festival in Azerbaijani Turkish Culture

Türkan ARIK**

Öz

Bu makale; Azerbaycan Türkleri arasında her sene büyük bir coşku ile kutlanan ilkbahar bayramını konu edinmektedir. Bayram kışın bitmesi, doğanın uyanması ile alakalı olarak düzenlenmektedir. Makalenin esas amacı; bayram ayında doğada olan değişiklikler, bayrama hazırlık, celimeler adı ile bilinen çerşembeler hakkında bilgi vermek ve bayram günlerinde yapılan uygulamaları belirtmektir. Aynı zamanda Türk halklarının yaşamış oldukları coğrafyalarda düzenlenen ilkbahar şenliklerinin benzer ve farklı yönlerini incelemek, merasimler arasında kültürel bağlantıların olup olmadığını tespit etmektir. Yöntem olarak konu ile ilgili olan ana kaynaklara ve kaynak kişilerden derlenmiş olan bilgilere istinaden araştırma yapılmıştır. Kaynak kişilerden derlenmiş olan bilgiler kaynaklarla mukayese edilerek incelenmiş, bayram günlerinde düzenlenen merasimlerin uzun yıllardan beri Azerbaycan Türkleri arasında uygulandığı tesbit edilmiştir. Nahçıvan bölgesinde yapılan bayram hazırlıkları, semeni ile ilgili inanışlar, semeni helvasının yapılması hakkında bilgiler verilmiş, aynı zamanda İlkbahar bayramı, “Bayram Toyu”, “Han Bezeme”, “Köse-Köse”, “Godu-Godu” merasimlerinin düzenlenmesi açıklanmıştır. Bahsedilen bayram ve merasimler yılın bereketli olması ve insanların sağlıklı, huzurlu olması için kutlanmıştır. Özellikle semeni helvasının yapılması ve onunla ilgili inanışlar halk arasında halen varlığını korumaktadır. Araştırma sonucunda Nevruz adı ile bilinen bayramın çok eski zamanlardan beri Türkler arasında İlkbahar bayramı olarak kutlandığını ve benliğinde saklanmış olduğu bin yıllık inanışları günümüze kadar ulaştırdığı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: semeni, celimeler, çerşembeler, Köse-Köse, Godu-Godu

Abstract

This study deals with the spring festival which is celebrated with great excitement among Azerbaijani Turks. This festival is organised for celebrating the end of winter and the renewal of nature. The main purpose of this article is to give information about changes in nature during the festival month, various preparations for the festival and about the concept of “çerşembe” which is generally known as “celime;” and to elaborate on the celebrations organised for the festival. In addition, this study will also examine the similar and different characteristics of spring festivals organised by Turkish people in regions or geographies upon which they have lived and will investigate whether there are cultural ties between the ceremonies. As a method, this research is based on the information obtained from the primary sources and people related to the subject. Information collected from those who have first-hand knowledge is examined through making a comparison with other resources and ceremonies which were organized in the Bairams are found to have been organized by Azerbaijani Turks for years. This study provide information about preparations for the festival, “semeni” belief and its practices and the “Semeni halvah”. It also explains organization processes of various ceremonies such as “Bayram Toyu,” “Han Bezeme,” “Köse-Köse,” and “Godu-Godu”. Celebrations organized during the aforementioned bairams and ceremonies aims at wishing for a fertile year and for a healthy and peaceful life. Particularly, the “Semeni halvah” and the beliefs about it still exist among the people. As a result it is concluded that the festival known as Nevroz has been celebrated by the Turks as a spring festival since ancient times and it has maintained its inherent beliefs up to the present.

Keywords: semeni, celime, çerşembe, Köse-Köse, Godu-Godu

* Makalenin Geliş Tarihi: 21.09.2018, Kabul Tarihi: 10.12.2018. DOI: 10.31624/tkbbvd.2019.40

** Dr. Öğr. Üyesi. İğdir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, turkan.gadirzade@gmail.com, ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4233-9451>

1. Giriş

Halkların kültürel değerlerinin tespit edilmesi açısından bin yıllardan beri kutlanan bayram ve merasimlerin öğrenilmesi büyük önem arz etmektedir. Büyük bir coğrafi alana yayılmış olan Türk halklarında, yılın belli zamanlarında doğa olayları özellikle mevsim değişiklikleri ile alakalı olarak kutlanan bayramlar, nesilden nesillere aktararak günümüze kadar gelmiştir. İnsanlar mevsimlerin değişmesi sebebiyle ilkbahar ve kışı karşılamak için kutlamalar yapmışlar. Havaların ısınması, doğanın yeniden canlanması sebebiyle düzenlenen kutlamalar kaynaklarda ilkbahar bayramı, yaz bayramı (Azerbaycan Türkleri'nde İlkbahar mevsimi yerine Yaz mevsimi kullanılıyor), *Isıakh*, Nevruz, Sultan Nevruz olarak bilinir. Bazı araştırmacılar “nev” (yeni) “ruz” (gün) sözünün kelime anlamından yola çıkarak bayramı “İran (Pers) Bayramı” olarak değerlendirirler. Fakat bayram üzerine yapılan araştırmalar ilkbahar bayramının eski zamanlardan beri Türkistan coğrafyasında kutlandığını göstermektedir (Garizade, 2003: 306).

Tarımla, hayvancılıkla uğraşan topluluklar için kışın bitip baharın geldiği, tabiatın yeniden uyandığı gün olarak kabul edilen 21 Mart, pek çok takvimde ve kültürde yılbaşı olarak kabul görmektedir. Nevruz, Kuzeydoğu Asya'dan Balkanlar'a kadar uzanan bu geniş coğrafyada yaşayan ve büyük çoğunluğu Müslüman olan Türk halklarında olduğu gibi, Orta Doğu halklarında, İran'da ve Anadolu'da bahar bayramı olarak bugün de varlığını sürdürmekte ve coşkuyla kutlanmaktadır. Nevrûz uygulamalarında bazı farklılıklar olmakla birlikte Orta Asya Türk toplulukları, İran, Anadolu ve Balkanlarda aynı tarihler arasında ve her toplumca kendine özgü bir nedene dayanılarak kutlanan geleneksel bir bayram niteliği kazanmıştır. Nevrûz şenliklerinde pek çok motif ortak olmakla birlikte her kültür çevresinde farklılıkların görülmesi de doğaldır. Böylece Nevrûz, çeşitli kültürel ortamlarda farklı bir içeriğe ve anlama sahip olmuştur. Kültürel yayılma yoluyla da çeşitli kültürlere girmiş ve benimsenmiştir. (Şişman, 2014: 506-507)

Türklerde 21 Mart Nevruz Bayramı Ergenekon'dan çıkışı temsil eder. Ebu'l-Gazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terâkime adlı eserinde Türklerin Ergenekon'dan çıkışı özetle şöyle anlatılır: “Türk illerinde Kök-Türk oku ötmeyen, Kök-Türk oku ulaşmayan bir yer yoktu. Böyle bir zamanda düşmanlar hile ile Kök-Türkleri yener ve Kök-Türk hakani İlhan'ı öldürürler. İlhan'ın oğlu Kıyan Han ile yeğeni Tukuz düşman elinden kurtulup Ergenekon (Sarp Geçit) denilen yere sığınarak burayı yurt edinirler. Burada 400 yıl kalırlar. Kıyan Han ile Tukuz Han'ın soyu çoğalır, Ergenekon'a sığmaz olur. Bir demircinin tavsiyesiyle dağı ateşle eritirler. O saati, o günü, o ayı belleyip Ergenekon'dan dışarı çıkarlar. Bu çıkış bir nevi Türklerin yeniden tarih sahnesine çıkışını sembolize eder” (Sepetçioğlu, 1995: 126-129).

Ana vatani Türkistan olan ilkbahar bayramı günümüzde de yılın farklı günlerinde; ekvatora yakın olan bölgelerde, Balkanlar'da, Kafkaslar'da, Anadolu'da Mart ayının 21'i, kuzey bölgelerde İdil/Ural ve Sibirya'da Haziran ayının 21-22'si büyük coş-

ku ile kutlanmaktadır (Deliömeroğlu, 1996: 131). Türkistan coğrafyasında ilkbaharı müjdeleyen olaylar kaynaklarda yıldırım çakması ve gök gürlemesi olarak belirlenmiş; o gün sazlı, türkülü, eğlenceli bahar bayramı kutlamaları yapılmıştır (Лобачева, 1986: 25; Алексеев, 1998: 83-85; Kafesoğlu, 2009: 287). İlkbaharda yapılan toy ve şenlikler Dede Korkut Destanı'nın boylarında da mevcuttur (*Kitabı Dede Korkud*, 1998: 36).

Azerbaycan Türkleri, gök gürlemesini ve yıldırım çakmasını ilkbaharın belirtisi olarak kabul ederler. İnanişâ göre gök gürlemeden ve yıldırım çakmadan ilkbahar gelmez, doğa bereketlenmez. Bölgede var olan bir diğer inanişâ göre de, gök gürlemeden doğada bulunan bazı yeşillikleri (şomu, kazayağı, kuşeppeği, yonca, kiris vs.) tüketmek sağlık açısından iyi sayılmaz. Bundan dolayı gök ilk gürlediği zaman insanlar: “Doğa bize bereketini sundu, artık yeşillikleri toplayıp tüketebiliriz” derler. Leylek ve kırlangıç da ilkbaharın habercisi sayılır. İnanişâlara göre, “İl Axır Çerşembe” (Azerbaycan Türklerinde kullanıldığı şekli ile yazılmıştır) günü leylek, gagasında ot veya dal taşırrsa, kırlangıçlar alçaktan uçarsa mevsim bereketli olur. (Gadirzade, 2003: 301).

2. Azerbaycan Türk Kültüründe Çerşembeler

Azerbaycan Türkleri arasında 20 Şubat 20 Mart arası olan süre bayram ayı olarak bilinir ve bu günlerde bayram için hazırlıklar yapılır. Bayram ayındaki dört hafta, özellikle Salı günleri (Salı günü Azerbaycan Türklerinde Çerşembe akşamı olarak adlandırılır) doğada olan değişiklikler ilkbaharın habercisi sayılır. “Celimeler” adı ile bilinen bu doğa olayı su, od (ateş), toprak ve külek (rüzgâr) üzerinde gerçekleşir. Bayram ayındaki ilk doğa olayı halk arasında “Su Çerşembesi” olarak bilinir. Halk takvimine göre doğanın etkisi ilk olarak su üzerinde gerçekleşir. Buzlar erir, yeraltı suları ısınır, kuyuların ve çeşmelerin suyu çoğalır. İkinci hafta “Od (ateş) Çerşembesi” olarak adlandırılır. Bu çerşemede havalar ısınır, güneş toprağı fazla ısıtmaya başlar. Üçüncü hafta “Toprak Çerşembesi”dir. “Toprak Çerşembesi”nde toprak ısınmaya başlar, pınar ve çeşmelerin çevresinde nehirlerin kıyılarında ilk yarpuzlar (nanegiller familyasından olan tüketilebilen yeşillik) yeşerir. Yarpuzları toplayıp tüketen insanlar, sağlıklı olacaklarına inanırlar. Dördüncü hafta “Külek (rüzgâr) Çerşembesi”dir. Külek özellikle göçmen kuşların geri gelmesine yardım eder, soğuk havayı kovup sıcak havayı getirir. Halk inanişâlarına göre, bundan sonra yeni gün başlar, yani kış yerini ilkbahara bırakmış olur. Bölgede çerşembelerin yöresel isimleri de mevcuttur. Birinci çerşembe “Haber”, ikinci çerşembe “Yalan”, üçüncü çerşembe “Külek”, dördüncü çerşembe “Son Çerşembe” ve “İl Axır Çerşembe” adı ile bilinir bayram olarak kutlanır.

3. Bayram Hazırlıkları

Nahçıvan bölgesinde bayram öncesi ev ve bahçelerin temizlenmesine önem verilir. Yapılan temizlik işleri halk arasında “küle küle”, “ev dökme” olarak adlandırılır. Odalar tek tek titizlikle temizlendiğinden kadınların birkaç gününü alır. Camlar,

dolaplar silinir; perdeler, halı ve kilimler yıkanır; yatak ve yorganlar havalandırılır. Nahçıvan'ın Ordubad ilçesinde, bayram temizliği yaparken evlerin içi ve dışı kireçle boyanır. İnanışlara göre bu yeni yıl, insanlara bereket ve sağlık getirir. Evler boyanırken kireç ılık suyla açılır sonra süpürge ile evin duvarlarına sürülür. Bu uygulama halk arasında “çırpma” olarak adlandırılır. Benzeri uygulama Güney Azerbaycan'da yaşayan Türkler arasında da vardır (Hacıyev, 1996: 82). Muhammet Hüseyin Şehriyar “Haydarbabaya Salam” eserinde konu ile ilgili olarak aşağıdaki bilgi vermiştir:

“Bayram olub, kızıl palçık ezerler,
Nakış vurub, otağları bezerler,
Tağçalara düzmeleri düzerler,
Kız-gelinin findıkçası, henası,
Heveslener anası, kaynanası” (Şehriyar, 1981: 24).

Evlerin temizliği ile beraber bahçelerde ağaç ve çiçeklerin kuruyan dalları kesilir ve Nevruz ateşinde yakılmak üzere bir yere toplanır. Bahçe işleri bittiğinde ahırlar ve kümesler temizlenir. Ahır ve kümeslerden çıkarılan gübre mahsulün bol olması için bahçeye dağıtılır. Bayram temizliği bittiğinde evlerde, bahçelerde, ahır ve kümeslerde üzerlik yakılır. İnanışlara göre yakılan üzerlik insanları nazara karşı korur, ağaçların bol meyve vermesini, hayvanların yavrularının, tavukların civcivlerinin çok olmasını sağlar.

4. Gebir Üstü

Nahçıvan bölgesinde bayram öncesi mezarlık alanının ve mezarların çevresinin temizlenmesi âdeti vardır. Genellikle erkekler mezarlığa giderek mezarların çevresinde bulunan kurumuş ot ve dalları toplar, yağmur ve kar sularından tahrip olan mezarları onarırlar ve mezarlıkları temizlerler. Mezar ziyaretleri halk arasında Gebir Üstü, Ata Baba Günü, Ehli Gübur olarak bilinir (Gadirzade, 2003: 309). Ata Baba Günü, ölmüş olan ata babaların hatırlandığı gün; Ehli Gübur, mezarlık ehlinin ziyaret edilmesi anlamındadır. Azerbaycan Türkleri arasında mezar yerine gebir, mezarlık yerine ise gebiristanlık kelimesi kullanılır. Âdetin Gebir Üstü Günü olarak adlandırılması, ölen kişilerin ruhlarının memnun edilmesi için mezarlarının ziyaret olunmasından kaynaklanır. Ölen kişilerin ruhları memnun edilmeden Nevruz Bayramının kutlanması iyi sayılmaz. Bayramdan önce herkes kendi yakınlarının mezarlarını ziyaret eder, ruhlarına dualar okur, ihsan niyetine yiyecek ve içecek dağıtır. İnanışlara göre, Gebir Üstü Günü ruh, mezarlıkta aile yakınlarının kendisini ziyaret etmelerini bekler, aile fertleri mezarı ziyaret edip ölünün ruhuna dua okursa ruh memnun kalır. Aksi durumda ise ölünün ruhunun aile fertlerine zarar vereceğine inanırlar. Ölen kişilerin mezarlarının ziyaret edilmesi bölgede ölüye karşı saygı ve hürmet olarak bilinir. Nahçıvan bölgesinde ölülere karşı duyulan saygı ve hürmetle alakalı olarak: “Diri ile beraber ölüye de hürmet vardır.” deyimini kullanılır. Mezarlara karşı duyulan saygı ve hürmet, onların ziyaret olunması kaynaklarda atalar kültü olarak bilinir (Алексеев, 1998: 84). Azerbaycan Türkleri arasında düzenlenen Gebir Üstü âdeti, ata baba günü, Ehli Gübur ata-

lar kültürünün devamı niteliğindedir. Atalar kültü, ölmüş ataları hatırlama, onlara karşı saygılı olma inancıdır. Ölen kişilerin ruhlarının geride kalanlara iyilik ya da kötülüklerinin dokunabileceği, onlara karşı duyulan minnet duygusu, atalar kültürünün temelini oluşturmaktadır. Bu inanca göre, atalar öldükten sonra da ruhları yaşar ve toplumla ilişkilerini koparmazlar. Yine bu inanışa göre, insan ölümle bedenini kaybetmekte fakat benliği daha doğrusu manevi varlığı yeryüzünde kalmakta, geride bıraktığı kişilerin hayatlarını etkileyebilmektedir (Gadirzade, 2003: 310). Ölen kişilerin ruhlarını memnun etmek için helva yapılması âdeti mevcuttur. Yapılan helva soğuduktan sonra lavaş ekmeğinin arasına bir kişiye yetecek kadar konularak birçok pay yapılır ve tepsilere dizilir. Bu pay halk arasında ülüş olarak adlanır (KK-1; KK-18). Eski Türklerde kişiye düşen et payı ülüş olarak adlandırılır (Ögel, 1988: 288). Nahçıvan bölgesinde eski Türk kültür ve geleneklerinin unutulmadan günümüze kadar gelmesi bölgenin fazla göç almamasından ve eski kültürlerin unutulmamasından kaynaklanır. Nahçıvan'da Gebir Üstü ilçeler ve köylerde farklı günlerde düzenlenir. Şahbuz ilçesi ve köylerinde Nevruz Bayramı günü öğleye kadar (KK-6), Ordubad ilçesinin bazı köylerinde yılın Son Çarşembesi ile Nevruz Bayramı arasında kalan gün (bu halk arasında "Arafa" (ara gün) yani eski yıl ile yeni yıl arasında kalan gün olarak bilinir) mezarlar ziyaret edilir (KK-5; KK-10; KK-17). Babek, Culfa, Şerur, Kengerli ilçelerinde ve köylerinde ise Nevruz bayramı günü (21 Mart) mezarlıklara gidilmesi iyi sayılmaz. İnanışlara göre bayramın gözü yaşlı geçirilmesi aile fertlerine uğursuzluk getirir. Bu sebeple herkes yılın Son Çarşembesi günü öğleye kadar aile yakınlarının mezarlarını ziyaret eder (KK-2; KK-4; KK-9; KK-16).

5. Yastan Çıkarma Âdeti

Nevruz bayramına birkaç gün kala senesi çıkmamış ölümlerin genellikle yeni ölen kişilerin ailelerinin yastan çıkarılması âdeti mevcuttur. Bu âdet halk arasında "yastan çıkarma" olarak bilinir. Nahçıvan bölgesinde yakın akrabası ölen kişiler yaşlı sayıldığından onların yastan çıkarılması için erkekler ve kadınlar arasında farklı uygulamalar yapılır. Yakın akrabası ölen erkekler yedi gün boyunca saç ve sakallarını kestirmez, tıraş olmazlar. Ölen kişinin yedisi çıktıktan sonra aile büyüklerinden birisi erkeklere tıraş olmaları gerektiğini, yaşlı kalmanın uğursuzluk getireceğini söyler ve onları berbere götürerek tıraş ettirir. Erkekler tıraş olunca yastan çıkmış sayılır. Erkeklerden farklı olarak kadınlar arasında ölünün yedisi çıktıktan sonra da yas tutma, onun arkasından ağlama vs. gibi uygulamalar yapılır. Yukarıda da bahsedildiği gibi Nevruz Bayramının gözü yaşlı geçirilmesi iyi sayılmaz. Bu sebeple bayrama birkaç gün kala yakın komşu ve akraba kadınlar ölen kişinin annesini, eşini, ablasını, kız kardeşini yastan çıkarmak için yanlarına küp şeker, kuru çay, kına ve başörtü alarak onları evlerinde ziyaret ederler. Yastan çıkarma, ölen kişinin yaşına göre değişiklik gösterir. Genç yaşta biri ölmüşse küp şeker ve kuru çay; yaşlı biri ölmüşse küp şeker ve kuru çay ile beraber kına ve başörtü de götürülür. Genç yaşta ölen kişinin annesi, eşi, ablası, kız kardeşi onun senesi çıkana bazen de ömürlerinin sonuna kadar kına yakmaz, düğünlere katılmazlar. Bu sebeple genç yaşta birisinin ailesini yastan çıkarmaya gider-

ken oraya kına götürülmesi iyi sayılmaz. Yastan çıkarma zamanı evlere küp şeker ve kuru çay götürülmesi evdeki acının son bulması inancı ile alakalıdır. Kına, toy ve düğünün sembolü olarak bilinir. Ordubat ilçesinde yastan çıkarmaya giderken kadınların başına kına yakılması, başörtülerinin değiştirilmesi âdeti vardır. Yaslı kadınlar ölen kişinin kırkı çıkana kadar başörtülerini değiştirmezler. Yastan çıkarmaya giden kadınlar başörtü götürüp onu değiştirmekle kadını yastan çıkarmış olurlar. Benzeri inanış ve uygulamalar diğer Türk halkları arasında da yapılmaktadır (Çağlayan, 1997: 97).

6. Bayramla İlgili İnanış ve Uygulamalar

Bayram günlerinde nişanlı kızlara, yeni gelinlere, abla ve kız kardeşlere baba ocağından bayram payının gönderilmesine büyük önem verilir. Bu âdet kadına verilen değer inşan bölgede devam ettiğini göstermektedir. İnanışlara göre bayram günü kızın gözü ata ocağında kalır, hava karmadan, akşam olmadan onların payları gönderilmelidir. Bayram payı genellikle Nevruz yiyeceklerinden, giyim kuşamdan, çeşitli hediyelerden olur. İnanışlara göre özellikle Son Çerşembede ve Nervuz Bayramı günü kırmızı renkli yeni kıyafet giyinmek insanlara uğur getirir. Bu sebeple bayram payı alınırken kırmızı renkli kıyafetler seçilir. Kırmızı renkli kıyafeti olmayanlar parmağına veya koluna kırmızı ip bağlar (KK-3; KK-7). Yılın Son Çerşembesinde ve Nevruz Bayramında ağlamak, siyah renkli elbiseler giyinmek, bayram yemeği pişirmemek iyi sayılmaz. Bu insanların yedi sene boyunca huzursuz ve hasta olacaklarına inanırlar. Bu sebepten dolayı evinden cenaze çıkmış aileler bile bayramı kutlar ve yemek yapar.

7. Semeni ile İlgili İnanış ve Uygulamalar

Nevruz sofralarının tacı olarak bilinen semeni, onunla ilgili inanış ve uygulamalar Azerbaycan Türk kültüründe önemli yere sahiptir. Bayrama 15-20 gün kala bütün evlerde ilkbaharın habercisi, bereketin sembolü olan buğday yeşertilmesi âdeti yüzyıllardan beri bölgede uygulanmaktadır. Yeşermiş buğday halk arasında semeni olarak adlandırılır. Semeni koymak için buğdaylar abdestli birileri tarafından ayıklanarak yıkanır ve ıslak bir bezin içine dökülerek bir gün bekletilir. Bir gün sonra ıslatılmış olan buğdaylardan semeni yapılır. Nahçıvan bölgesinde buğday yeşertmenin, semeni koymanın farklı amaçları olduğu tespit edilmiştir. Dileği olan kişiler özellikle kadınlar dilek tutarak semeni yeşertirler. Buğdaylar yeşerip sağlam olursa dileğin gerçekleşeceğine, buğdaylar sararıp bozulursa dileğin gerçek olmayacağına inanırlar. Diğer uygulamaya göre dileği olan birisi ıslatılmış buğdayları tabağa dökerken 1 tane boncuğu buğdaya karıştırır. Buğday boncuğun deliğinden geçip filizlenirse dileğin gerçekleşeceğine inanırlar (KK-4).

Bebeği olmayan gelinler kısırlıktan kurtulmak için dilek tutarak semeni yeşertirler. Buğdaylar filizlendikten sonra çocuk ve torun sahibi olan yakın komşu ve akraba kadınlar İl Axır Çerşembe günü bebeği olmayan gelinin evinde toplanarak gelinin kısırlıktan kurtulması için bazı uygulamalar yaparlar. Bebeği olmayan gelin odanın ortasına konulan sandalyeye oturtulur, kafası ve yüzü kırmızı renkli başörtü ile kapatılır. Kadınlardan en yaşlı olanı filizlenmiş olan buğdayı gelinin başına döküp: “Ya

Rabbi bu gelini semeni gibi yeşert, bir bebek ver” diye sesli olarak dua eder. Odada bulunan diğer kadınlar da duaya eşlik eder. Gelin, başına dökülen buğdayları titizlikle toplar, kuşlara ve tavuklara serper. İnanışlara göre bu uygulamadan sonra gelinin bebeği olur. Bahsedilen uygulamalar bittikten sonra kadınlara lokumla çay ikram edilir. Gelinin bebeği olması durumunda gelinin annesi veya kaynanası eve gelen kadınlara hediye alır (KK-13; KK-15).

Ordubat ilçesinde evinde hastası olan kadınlar hastanın iyileşmesi için semeni yeşertir. İl Axır Çərşəmbədən 1 gün sonra çeşmelere su getirmek için gittiklerinde yeşermiş olan semeni suya atar ve hastanın iyileşmesi için dua ederler.

Bahsedilen inanış ve uygulamalarla beraber semeni Nevruz sofralarını ve honçalarını süslemek amacı ile de yeşertilir. Genel olarak orta boy tabaklarda yeşertilen, ortasına kırmızı renkli kurdele bağlanan semeni Nevruz Bayramının sembolü olarak bilinir. Halk arasında kutsal sayılan semeni sarardığında onu temiz olmayan yere atmak günah sayılır. Sararmış olan semeninin inek, koyun ve keçilere verilmesi, tavuklara serilmesi âdeti mevcuttur. Bu hayvanların sütünün bereketli, tavukların civcivlerinin çok olması inanışı ile alakalıdır. Babek ve Ordubat ilçesinde semeni sarardığında onu kurutarak evlerde muhafaza eder, mevsim kurak olduğu zaman yağmur yağması için kurutulmuş semeni suya akıttırlar (KK-1; KK-14).

8. Semeni Helvasının Yapılması

Ordubat ilçesinde filizlenmiş olan buğdaydan helva yapılması âdeti vardır. Yapılan helva Azerbaycan Türklerinde “semeni helvası”, “cennet helvası” (Sarabski, 1982: 34), Anadolu Türklerinde “Fatima ana bekmezi”, “Semeni aşısı” olarak adlandırılır (Durdıyeva, 1999: 107). Bayram günlerinin sevilen yiyeceği olan semeni helvası beceri talep ettiğinden ve fazla zaman aldığından her geçen gün bu işle uğraşanların sayısı azalmakta ve yapılmadığı için de unutulmaktadır. Türk kültürünün önemli halkasını oluşturan yiyecek ve içeceklerin unutulmaması adına semeni helvasının yapılması ile ilgili derlemiş olduğumuz bilgileri paylaşmak istedik. 3 kilo buğdaydan yapılan semeni helvası 30-35 kişiye yetecek kadar olur. Semeni helvası için kırmızı buğday kullanılır. Buğday abdestli birileri tarafından temizlenip yıkandıktan sonra bir kazana dökülür. Üstüne çıkacak kadar su eklenerek kazanın ağzı kapatılmadan 1-2 gün bekletilir. Uçları hafif beyazlamış olan buğdaylar tepsilere yayılır ve filizlenmesi için dua okunmuş su dökülerek camların önüne konulur. İnanışlara göre, erkeklerin helva yapılacak olan semeni buğdayına su dökmesine müsaade edilmez. Bu buğdayların yeşermeyeceği inanışı ile alakalıdır. Buğdaylar helva yapılacak kadar filizlendiğinde bazı hazırlıklar yapılır. Semeni helvasını yapmak zor olduğundan ve beceri talep ettiğinden kadınların birbirlerine yardım etmesi âdeti vardır. Bu yardımlaşma “pörnek” veya “pörnekçi”, “imeci” ve “medetçi” olarak adlandırılır (Gadirzade, 2006: 110).

Helva yapımı genellikle bahçelerde ocakta yapılır. Sabah erkenden başlayan işlem akşama kadar sürer. Helva yapımı için, odun, ocak, kazan, kaşık, un, sofrası bezi vs. önceden ayarlanır. Kadınlar işe başlamadan önce abdest alır: “Bismillah, bizim

elimiz değil de Hz.Fatma ananın eli olsun, helvamız bereketli olsun” derler. Semeni helvası pişiren kadınların kırmızı renkli elbise giyilmesi, kırmızı renkli baş örtüsü bağlaması âdeti mevcuttur. İlk olarak uçları hafiften yeşermiş buğdaylar taş havana dökülerek suyu (bu halk arasında şerbet olarak da bilinir) çıkana kadar dövülür. Dövmüş buğdaylar tülbentin içine dökülerek sıkılır ve şerbeti çıkarılır. Tülbentte kalan buğday tekrar havana dökülerek dövülür. Bahsedilen işlem buğdayların şerbeti bitene kadar birkaç kez tekrarlanır. Ortalama 3 kg buğdaydan 1 litre şerbet çıkarılır. 1 litre buğday şerbeti için 5 kg un ve 10 litre su kullanılır. Helvanın düğümlü olmaması için un önce elenir sonra büyük kazanda olan ılık suyun içine dökülür ve iyice çırpılır. Yapılan bu karışım halk arasında horra olarak adlandırılır. Horra hazır olunca şerbet kazana eklenerek karıştırılır ve kazan hafif ateşe konulur. Helvanın dibinin tutmaması için kadınlar el değiştirerek aralıksız olarak kazanı karıştırırlar. Helva karıştırıldıkça kaşığa yapışan karışım temizlenerek tabağa konulur. Bu karışım “semeni sakkızı” olarak bilinir, boğaz ağrılarında, ağız ve diş eti yaralarında ilaç olarak kullanılır (KK-4). Semeni helvasının içine zevke uygun olarak ceviz, badem, fındık konulur. Helva, kabak tatlısı rengi alana kadar kaynatılır. Helva yapan kadınlara yardım etmek, aynı zamanda çay ve yemek ikram etmek için komşu kız gelinler bahçede toplar, kendi aralarında şarkılar söyler, eğlenirler. İnanışlara göre semeni helvası hazır olduğu zaman Fatıma Ana, ocağın başına gelip helvayı bereketlendirir. Bu sebeple erkeklerin helva yapıldığı bahçeye gelmesine izin verilmez. Benzeri inanışlar diğer Türk halkları arasında da mevcuttur (Hacıyev, 1996:42). Helva hazır olduktan sonra kazanın ağzı kapatılarak bir süre (30 dk) bekletilir. Helva kazanı yaşlı birisi tarafından açılır ve herkese dağıtılır. Helva yerken kaşığa çerez çıkması uğurlu sayılır. Kaşığa çıkan çerez bereketin bol olması için un çuvalına, kavurma küpüne konulur. İnanışlara göre ilkbaharda semeni helvası yiyen kişiler gelecek sene Nevruz’a kadar hasta olmazlar. Semeni helvasının insana kuvvet vermesi, insanı hastalıklara karşı koruması ile ilgili olarak Azerbaycan folklorunda:

“Semeni can semeni,
Yeşilletim ben seni.
Senden ben can isterem,
Damara kan isterem.

Gözlerime ışık ver,
Işık ver yaraşık ver.
Dizime takat gelsin,
Koluma küvvet gelsin “ (Azerbaycan Folkloru Antologiyası, 1968: 48-49).

Helvadan hastalara, hamilelere, yeni doğum yapmış kadınlara, Ordubat ilçesinde nişanlı kızlara pay gönderilmesi âdeti vardır. (KK-1; KK-5).

9. İl Axır Çerşembe ve Yedi Levin Sofrası

Nağçıvan’da Nevruzdan evvel yılın Son Çerşembesi büyük coşku ile kutlanır. Bu halk arasında “İl Axır” (Azerbaycan Türklerinde kullanıldığı şekli ile yazılmıştır), “Yedi Levin” bayramı olarak bilinir, bayram akşamı açılan sofa ise “Yedi Levin

Sofrası” olarak adlandırılır. Bölgede “Yedi Levin Sofrası”nın hazırlanmasına büyük önem verilir. “Yedi Levin Sofrası”nda yedi çeşit çerez (badem, ceviz, fındık, çam fıstığı, kuru üzüm, kuru incir ve dut kurusu) ve s harfi ile başlayan yiyecek ve bazı eşyalar bulunur. Bunlar su, süt, sümbül, semeni, pirinç, buğday ve saattir. Su aydınlık; süt, sümbül, pirinç ve buğday bereketin bol olması; semeni mahsulün bol olması; saat yılın tehvil olmasını bilmek için sofraya konulur. Bayram günü bütün evlerde çeşitli yemekler pişirilir, salatalar yapılır, turşular hazırlanır, kompostolar açılır. Bayram yemeklerinin “şahi” kuru üzüm, kuru kayısı, bakla, kestane ve safran ile yapılmış süzme pilav sayılır. Pilav halk arasında “İl Axır Aşı” olarak bilinir. Bölgede süzme olarak yapılan pilav ve onun suyu ile ilgili inanışlar mevcuttur. Helim olarak adlandırılan pilav suyunun içilmesi, soğuduktan sonra ağaçların dibine dökülmesi âdeti vardır. İnanışlara göre, helim içen kişiler gelecek sene Nevruz’a kadar hastalanmaz, hastalar ise şifa bulur. Dibine helim dökülen ağaçların meyvesi bol olur. Nahçıvan bölgesinde “Yedi Levin Sofrası”nda olmazsa olmazlardan bir diğeri büyük tepşilerde süslenmiş Nevruz honçasıdır. Nevruz honçası hazırlanırken ilkbaharın habercisi, bolluğun simgesi olan, ortasına kırmızı kurdele bağlanmış semeni, tepşinin ortasına konulur, etrafına boyanmış renkli yumurtalar, fındık, badem, ceviz, çam fıstığı, şekerbura, badembura, şekerleme, çikolata ve aile fertlerinin sayısı kadar mum dizilir. Hava kararmadan sofralar kurulur, mumlar yakılır ve mumlar kendiliğinden sönene kadar yanmaya devam eder. İl Axır kutlamaları hava karardıktan sonra bütün bahçelerde önceden hazırlanan ateşin yakılması ile başlar ve geç saate kadar devam eder. Aile fertlerinin hepsi İl Axır ateşinin etrafına toplaşır, ateşin üstünden atlayarak, hastalıklarının, sıkıntılarının ateşe dökülmesini isterler. Bunun için ateşin üstünden atladıkları zaman “Ağırılığım, hastalığım dökül bu odun (ateşin) üstüne, Derdim, belam dökül bu odun (ateşin) üstüne derler.” Yeni doğan bebekler de ateşin üstünden geçirilir. Ateş yakıldığı zaman yılın aileye uğur getirmesi için bazı uygulamalar yapılır. Ailenin en yaşlı olan kadını ateşin üstüne üzerlik atar, aile fertleri onun tütsüsünü burunlarına çeker. İnanışa göre bu, aileyi hastalıklara ve nazara karşı korur. İnsanlarla beraber hayvanların da üzerlik tütsüsüne verilmesi âdeti vardır. Bir diğer uygulamaya göre ailedeki erkek çocuklardan biri ateşte yanan odunlardan alıp evin çevresini dolandıktan sonra odunu yeniden ateşe atar. İnanışlara göre ateş evin çevresinde dolandırıldığı için aile fertlerine gelecek olan belayı önlemiş olur. Nahçıvan’ın Ordubat ilçesinde bayram ateşi yakıldıktan sonra yedi farklı eve yemek götürülür, o evlerden yemek almır. Bu âdet halk arasında “kapı kapı” olarak bilinir. İl Axır kutlamaları yapılırken senesi çıkmayan ölen kişilerin aileleri unutulmaz. Akrabalar önce senesi çıkmayan ölen kişinin bahçesine giderek İl Axır ateşini yakar sonra kendi bahçelerine gelerek ateşlerini yakarlar. İl Axır ve Nevruz akşamı bahçelerde ateş yakılması ata ocağının ateşinin daim olması inancı ile alakalıdır.

10. Diğer İnanış ve Uygulamalar

İl Axır ateşinin etrafında eğlendikten sonra yemekler yenilir, sofrada güzel sohbetler edilir. Gençler ve çocuklar için bayram daha eğlenceli olur. Yemekten sonra

özellikle erkekler kendi aralarında farklı eğlenceler yaparlar. Bunlara örnek olarak “Şal Atma”, “Şal Sallama” ve “Papak Atma” âdetini gösterebiliriz. Âdete göre, evin bacasından şal sallanır veya kapı açılarak papak içeriye atılır. Ev sahibi onun içine hediyeler koyarak geri verir. Diğer bir âdete göre erkek sevdiği kızın kapısına giderek bacadan veya kapıdan ucu düğümlemiş mendil atar. Bu, kızı ailesinden istediği anlamına gelir. Ev sahibi kızının evlenmesine razı olduğunda mendilin düğümünü açıp kızının bileğine bağlar. Kızının evlenmesine razı olmadığına ise mendile hediye koyarak geri verir. Bu âdet, Doğu Anadolu Iğdır bölgesinde “mendil atma” olarak adlandırılır. (Bozyel, 1996: 206). Şal atma âdeti ile ilgili bilgiler Muhammet Hüseyin Şehriyar’ın eserinde de vardır:

“Bayram idi, gecekuşu okurdu,
Adaklı kız bey çorabın dokurdu,
Her kes şalın bir bacadan sokurdu,
Ah ne güzel kaydaydı şal sallamak,
Bey şalına bayramlığın bağlamak” (Şehriyar, 1981: 22).

Kadınlar da yemekten sonra bir araya gelerek kendi aralarında eğlenceler düzenler, dileklerinin gerçek olup olmayacağını bilmek için bazı uygulamalar yaparlar. “Kapı Dinleme” ve “Kilit Salma” bölgede yaygın olarak uygulanır. Dileği olan kişi ağzına su alıp herhangi bir evin kapısına gider ve evdekilerin konuşmasını dinler. Duyduğu konuşma anlam olarak iyi olursa dileğinin gerçek olacağına inanır ve kapıyı çalarak oradan uzaklaşır. “Kilit Salma” uygulamasında ise dileği olan birisi kapıya anahtar takarak evdekileri dinler.

Bebeği olmayan kadınlar ise kısırlıktan kurtulmak için dilek tutarak akşam yemek yerken tabakta bir kaşık pilav bırakırlar. Yemekten sonra kadın tabağı alıp meyve veren ağacın altına gidip pilavı ağacın dibine dökerek “Ben sana bereket verdim sen de bana kendi meyvelerinden ver” der. İnanışlara göre bu uygulamadan sonra kadının bebeği olur. Bu âdet Kaşkay Türkleri arasında da uygulanır (Kalafat, 2007: 23).

Gençler için bayram böyle devam ederken büyükler de bir araya gelerek ekilecek buğday, arpa ve diğer mahsullerden konuşurlar. Halkın uzun dönemli inanışlarına göre bayram günlerinde insanların dargın ve küs olması iyi sayılmaz. Sebep ne olursa olsun bayram günlerinde küsler büyükler tarafından barıştırılır, dargınlıklar giderilir. Yapılan uygulamalar bayram günlerinin güzelliğini ve zenginliğini yansıtmaktadır.

11. İl Axır Çerşembe Suyunun ve Taşının Kutsallığı

Bayramdan bir gün sonra herkes sabah erkenden (Güneş doğmadan) pınar ve çeşmelerin etrafına toplaşır. Kadınlar çeşmeye giderken yanlarına testi alırlar. Herkes suyun üstünden üç veya yedi kere atlayarak “ağırığımızı, hastalığımızı su alsın, rız-kımızı Allah versin” derler. Ordubad ve Culfa ilçelerinde çeşmelere giderken evden kömür ve soğan da götürülür. Suyun üstünden atladıktan sonra kömür ve soğan suya atılır. İnanışlara göre evin kara gününü ve acısını suya akıtmış olurlar. Suyun üstünden

atladıktan sonra kadınlar yanlarına aldıkları testi su ile doldurup eve getirirler. Su güneş doğmadan testilere doldurulduğu için “gün görmemiş su”, “çerşembe suyu” olarak adlandırılır. Su ile beraber çeşmenin etrafından üç veya yedi tane küçük taş ve küçük odun parçalarını da toplayıp eve getirirler. Eve getirilen su, taş ve odun parçaları ile ilgili bazı inanış ve uygulamalar yapılır. Su eve getirilirken testi yere konulmaz. İnanışa göre testi toprakla temas ettiğinde su kutsallığını yitirir, testi kancaya asılır veya masanın üstüne konulur. Çerşembe suyundan kötü ruhları evden uzak tutmak için kapıların girişlerine ve evlerin köşelerine serpilir. Babek ve Culfa ilçelerinde getirilen sudan hayvanların ve tavukların, ekilecek olan buğday ve arpanın üstüne serilmesi âdeti vardır. İnanışlara göre Çerşembe suyu kırk gün geçtikten sonra dertlilere deva, hastalara şifa olur. Çeşmelerin çevresinden getirilen taşlar bereketli sayıldığından un çuvalına, kavurma küpünün içine, evin köşelerine konulur. Eski yıldan kalan taşlar ise bahçeye atılır. Bahsedilen uygulamalar her sene tekrarlanır. Küçük odun parçaları ocakta yakılarak süt ve yumurta pişirilir. Bu hayvanların sütünün bereketli olması, tavukların çok yumurta vermesi inanışı ile alakalıdır.

12. Nevruz’la İlgili İnanışlar

Yılın Son Çerşembesi güle eğlene bittikten sonra insanlar Nervuz Bayramını kutlamak için gün sayarlar. Nevruz Bayramı Azerbaycan genelinde kutlanan en büyük bayramlardan biridir. İnanışa göre bayram günü sabah erkenden Nevruz gülü (kardelen) çiçeğini koklamak insana uğur getirir. Nahçıvan’ın Şerur ilçesinin bazı köylerinde Nevruz Bayramı günü kadınlar Çerşembe suyundan aile fertlerinin üstüne serpererek: “Karanlığın gitsin, aydınlığın gelsin” derler (KK-8; KK-12). Benzeri inanış ve uygulamalar Azerbaycan’ın diğer bölgelerinde de uygulanır (Nebiyev, 1992:10).

Bayram günü çeşitli hediyeler alınarak; aile büyükleri, yakın komşu ve akrabalar ziyaret olunur. Dedeler için hırka, gömlek, çorap nineler için başörtü, yelek ve çorap alınır. Hediyein yanına limon ve kırmızı elma da konularak kişiler evlerinde ziyaret edilir. Bayram günü evde olmamak iyi sayılmaz. Bu sebeple herkes evinde gelecek olan misafirleri bekler. Bayramın vazgeçilmezlerinden biri de kırmızı soğan kabukları ile boyanmış yumurtalardır. Atasözünde denilir: “Boyanmış yumurta kabuğu yere düşerse ilkbahar gelmez.” Bayram günlerinde evlerde 50- 60 tane yumurta boyanır ve eve gelen misafirlere, mahallenin çocuklarına dağıtılır. İnanışlara göre bayramda boyanmış yumurta yiyen kişiler sağlıklı olur. Bu sebeple yaşlı büyük herkes bayramda yumurta yer. Boyanmış yumurtaların dövüştürülmesi bayrama ayrıca bir hava katar. Herkes yumurtasının kırılmasını istemez, oyun gereği yumurtası kırılan yumurtasını karşı tarafa verir. Bazen yumurtası sağlam olan kişi çok sayıda yumurta kazanır. Yapılan bu eğlence saatlerce devam eder. Muhammet Hüseyin Şehriyar “Haydarbabaya Salam” şiirinde yumurta boyanması ve dövüştürülmesi ile ilgili:

“Yumurtanı göyçek, güllü boyardık,
Çakkışdırıb sınanların soyardık,
Oynamaktan birce meğer doyardık,
Eli mene yaşıl aşık vererdi,
İrza mene novruz gülü dererdi” (Şehriyar, 1981: 24).

13. Bayram Toyu

Nahçıvan’ın Ordubat ve Culfa ilçelerinde Nevruz Bayramı kutlamaları “Bayram Toyu” olarak bilinir ve daha coşkulu olarak kutlanır. “Han Bezeme”, “Kose-Kose”, “Godu- Godu” merasimleri bayramı daha da eğlenceli yapar. Bayram 21 Mart öğle saatlerinde geniş bir meydana düzenlenir ve bütün halk meydana toplar. Nevruz ateşinin yakılması ile bayram eğlenceleri başlar. Bayramı yönetmek için ağırbaşlı, halk arasında saygın olan birisi han seçilir ve ona bazı sorumluluklar verilir. Han seçilen kişinin bazı kurallara uyması gerekir. Merasime katılanlar, hanı güldürmeye çalışır. Âdete göre han gülmesi durumunda makamını kaybetmiş olur. Han bazı sınavlardan geçip kendini kanıtladıktan sonra kırmızı renkli gösterişli elbisesini giyip meydanın yukarı başında önceden hazırlanan tahtında oturur ve kendisine iki tane vezir, yardımcı seçer. Han seçilen kişi 3 gün han statüsünü taşır ve bu süre içinde insanların dertlerini ve sıkıntılarını dinler, onlara yardımcı olur. Derlenen bilgilere göre, han maddi durumu iyi olanların da desteği ile ihtiyaç sahiplerinin sıkıntısını giderir, hayvanı çok olan kişilerden kendi rızaları dahilinde koyun, kuzu alıp fakirlere dağıtır. Âdete göre han’ın almış olduğu kararlar üç gün geçtikten sonra da değişmez. Azerbaycan Türkleri arasında uygulanan bu âdet insanlar arası yardımlaşma amacı taşır, herkesin bayramı güzel geçirmesi için düzenlenir. Han herkesi dinledikten, sıkıntılarını giderdikten sonra tahtında oturup bayramı izler. Horoz ve koç dövüştürülmesi bayramın olmazsa olmazlarından. Meydanda dövüştürülecek olan dört tane koç, 10-15 tane horoz bulunur. Yünleri kırmızıya boyanmış, boynuzlarına şekerleme bağlanan koçlar ve kırmızı renkli horozlar dövüştürülmeği bekler. Oyunun belli kuralları vardır. Horozu ve koçu yenilen kişi onu karşı tarafa verir. Mağlup olan koç ve horoz kesilerek et fakirlere dağıtılır.

14. Köse-Köse

Merasime renk katanlardan biri de Köse’dir. Köse, şakacı, güzel şiirler ve mısalları bilen birisi olur. Köse, tanınmamak için yüzünü boyar, eski elbiseler giyinerek içi Nevruz yiyecekleri ile dolu hurçu omzuna asarak herkesle bayramlaşır, çocuklara hediyeler dağıtır. Köse bayrama katılmayanları özellikle yaşlıları, hastaları evlerinde ziyaret ederek onlara hediyeler verir. Köse’nin bayram toyu meydanını atla dolaşarak insanları eğlendirmesi âdeti vardır. Köse - köse merasimi Azerbaycan’ın diğer bölgelerinde de düzenlenmektedir (Babayev, 1998: 36).

15. Godu-Godu Merasimi

Tarihi çok eski dönemlere ait olan günümüzde de bayram günlerinde düzenlenen “Godu-Godu” merasimi havaların erken ısınması, yılın bereketli olması inancı ile

alakalıdır. Kadınlar bayramdan bir gün önce ağaç kaşıkla ağaç kepçeyi sarı ve kırmızı renkli kumaşla birbirine bağlayıp bez bebek gibi “Godu” (kukla) yapar. Kepçe kuklanın kafası, kaşık ise yüzü olarak süslenir. Kaşığın arkasına gülen yüz çizilir, kepçe kısmına kırmızı veya sarı renkli başörtü bağlanır. İnanışlara göre, “Godu” gülerse güneş çıkar, ağlarsa yağmur yağar. “Godu”nun kırmızı ve sarı renkli kumaşlarla süslenmesi bu renklerin güneşi sembolize etmesi inancından kaynaklanmaktadır. Hazırlanan “Godu” erkek çocuklarından birine verilir. Çocuk birkaç arkadaşı ile beraber sokaklarda gezerek havaların ısınması için güneşi çağırır ve şarkılar söyler:

“Godu’ Goduyu gördün mü?
Godu’ya selam verdin mi?
Godu buradan geçende,
Kırmızı güneş gördün mü? (KK-9)

“Godu”yu gören herkes onu selamlar (KK-9; KK-11). “Godu”yu erkek çocukların gezdirmesi önemli sayılır. Azerbaycan mitolojisinde güneş kadın, ay ise erkektir (*Azerbaycan Mitoloji Metinleri*, 1998: 56). İnanışlara göre, güneşi (kadın) ay (erkek) çağırırsa, güneş çabuk gelip havaları ısıtır. Merasimde güneşten “Kel Kızı”nı evde bırakıp “Saçlı Kızı”nı getirmesini isterler:

Gün çık, gün çık,
Keher atı bin çık.
Kel kızı evde koy,
Saçlı kızı al çık.

Kaynaklarda güneşin saçlı ve kel kızı olduğu belirtilmektedir. “Saçlı kız” ilkbahar, “Kel kız” kıştır (Seyidov, 1990: 65).

Nevruz kutlamaları akşama kadar devam eder, hava karardıktan sonra bahçelerde Nevruz ateşi yakılır. İl Axır Çerşembesinde olduğu gibi ateşin üstünden atlanır, yeni yılın kendilerine sağlık ve bereket getirmesi için dualar edilir, dilekler tutulur. Ateş yakıldığı zaman onun dumanı hangi yöne giderse o tarafta mahsulün bol olacağına inanılır.

16. Yılın Tehvil Olması

Nevruz akşamı yılın hangi hayvan üstünde tehvil olduğunu bilmek için özellikle aksakallı dedeler arasında farklı uygulamalar yapılır. Akşam yemeğinden sonra bir evde toplanarak sohbetler edilir, yeni yılın girmesine az kala önceden hazırlanmış su dolu kabın içine birkaç tane balık bırakılır. İnanışa göre, yeni yıl girdiği zaman balıklar ters dönerek bir an ölüp sonra yeniden dirilirler. Bunu görebilmek için birkaç kişi balıkları dikkatlice izler. Balıkların ölüp yeniden dirilmesinden sonra insanlar birbirlerini tebrik eder, yeni yılın uğurlu olması için dua ederler. Derlenen bilgilere göre, yeni yılın girdiğini herkese duyurabilmek için havaya ateş açılır. Silah sesini duyan gençler sokaklara çıkıp ateşfeşanlık yaparlar. Balıkların olduğu su kutsal sayılır ve halk arasında “Tütiye” veya “Teberlik” olarak adlandırılır. Kutsal su bereketin bol olması ve hastalara şifa vermesi için bütün köy halkına dağıtılır (Gadirzade, 2006: 24).

Bazı bölgelerde yeni yılın hangi hayvanla başlayacağını bilmek için su dolu kabın içine eritilmiş kurşun dökülür, suda olan kurşun hangi hayvana benzediyse yeni yılın o hayvanla başlayacağına inanırlar (Gadirzade, 2006: 24). Güney Azerbaycan'da yaşayan Türkler arasında da benzeri uygulamalar yapılır (Kalafat, 2007: 274).

17. Ateşin Külü İle İlgili İnanışlar

Nahçıvan'da İl Axır ve Nevruz ateşinin külü ile ilgili bazı inanış ve uygulamalar mevcuttur. Ateş sönmeden kül soğumadan ona dokunmak iyi sayılmaz. Bu, aile fertlerinin birbirinden uzaklaşacağı, aralarına soğukluk gireceği inanışı ile alakalıdır. Bayramdan bir gün sonra Nevruz ateşinin külünden bol meyve vermesi için ağaçların dallarına, hayvanların yavrularının, tavukların civcivlerinin çok olması için ahırların ve kümeslerin kapısına serperler. Bahçesinde yılan olan aileler külü bahçe duvarından dışarı atarak yılanın bahçeden uzaklaşacağına inanırlar.

Kül dilek için de kullanılır. Genç kızlar külden biraz alıp üstüne taş koyarak dilek tutarlar. Birkaç gün geçtikten sonra taşın altında filizlenme olursa dileğin gerçek olacağına inanırlar. Benzeri inanış ve uygulamalar diğer Türk halkları arasında da mevcuttur. Genç kızlar külü beze sarıp yastıklarının altına koyup yatar, gördükleri rüyaya göre yorum yaparlar (Kalafat, 2007: 276).

18. Sonuç

Türk kültüründe kendine özgü yeri olan ilkbahar bayramı Azerbaycan Türkleri arasında düzenlenen en önemli Türk bayramlarından biridir. Bayram için yapılan hazırlıklar, bayram günlerinde düzenlenen eğlence ve kutlamalar uzun dönemli halk inanışlarına dayanmakla beraber kendiliğinde bin yıllık tarih saklamaktadır. Nahçıvan bölgesinde ilkbahar bayramı halkın ortak duygu ve düşüncelerini dile getiren, zengin Türk kültürünün korunup yaşatılmasında önemli yeri olan mevsimlik kutlama niteliğindedir. Bayram insanları bir araya getirerek onlar arasında toplumsal bağları güçlendirir, birlik ve beraberlik içerisinde yaşamalarını sağlar. Bayramda yaşlı ve hastaların ziyaret edilmesi, onlara hediyelerin götürülmesi, gençlere örnek olmakla beraber yaşlılara verilen değeri gösterir.

Bayram öncesi ölmüş atalarını hatırlamak için düzenlenen ölü bayramı, kabir üstü âdeti Azerbaycan Türklerine özgü olmakla beraber eski Türk kültürünün bir parçasıdır. Her sene yılın belli günlerinde düzenlenen kabir üstü âdeti Türkistan kökenli olmakla beraber Azerbaycan Türkleri arasında halen varlığını sürdürmektedir.

Son dönemlerde tarihi çok eski zamanlara ait olan zengin Türk kültür mirasımız, özellikle bayram günlerinde uygulanan kabir üstü âdet ve inanışlar, düzenlenen مراسمler unutulmaya yüz tutulmuş, onların yerini kültürümüze yabancı olan unsurlar yer almıştır. Milli değerler bakımından önemli olan bayramlar karşılaştırmalı olarak araştırılmalı ve gelecek nesillerimize intikali sağlanmalıdır.

Kaynaklar

1. Sözlü Kaynaklar

- KK-1 Abbasova Selbican, Nahçıvan Ordubat ilçesi Pezmergi köyü, 1914 doğumlu, okuma yazması yok. Ev hanımı (Görüşme 14.05.2007)
- KK-2 Aliyev Bayram, Nahçıvan Culfa ilçesi Leketağ köyü, 1938 doğumlu, çiftçi, okuma yazması yok. Çiftçi, (Görüşme 17.06.2007)
- KK-3 Babayeva Hebibe, Nahçıvan Ordubat ilçesi Deste köyü, 1930 doğumlu, okuma yazması var. Ev hanımı, (Görüşme 17.05.2007)
- KK-4 Babayeva Gülnaz, Nahçıvan Babek ilçesi Cehri köyü, 1940 doğumlu, okuma yazması yok. Ev hanımı, (Görüşme 12.04.2006)
- KK-5 Bağirova Refiğe, Nahçıvan Ordubat ilçesi Ordubat Şehri, 1929 doğumlu, okuma yazması var. Ev hanımı, (Görüşme 22.05.2007)
- KK-6 Hasanova Zöhrebanu, Nahçıvan Şahbuz ilçesi Külüs köyü, 1924 doğumlu, okuma yazması yok. Ev hanımı, (Ç görüşme 23.06.2007)
- KK-7 Hasanova Sakine, Nahçıvan Şerur ilçesi, Yukarı Yayı köyü, 1936 doğumlu, okuma yazması var. Ev hanımı, (Görüşme 27.06.2008)
- KK-8 Hasanaliev Koroğlu, Nahçıvan Babek ilçesi Payız köyü, 1931 doğumlu, okuma yazması var. Avcı, (Görüşme 23.05. 2008)
- KK-9 Orucova Zeyneb, Nahçıvan Şahbuz ilçesi Şahbuz köyü, 1945 doğumlu, okuma yazması var. Ev hanımı, (Görüşme 03.06.2006)
- KK-10 Piriyeve Zeyneb, Nahçıvan Culfa ilçesi Ebreğunuz köyü, 1931 doğumlu, okuması var. Ev hanımı, (Görüşme 11.07.2008)
- KK- 11 Refiyeva Şeyda, Nahçıvan Ordubat ilçesi, Sabir Dize köyü, 1930 doğumlu, okuma yazması var. Ev hanımı, (Görüşme 17.05.2005)
- KK-12 Salmanova Atike, Nahçıvan Ordubat ilçesi Düylün köyü, 1923 doğumlu, okuma yazması yok. Ev hanımı, (Görüşme 20.05.2007)
- KK-13 Sadigova Verri, Nahçıvan Culfa ilçesi Erefse köyü, 1920 doğumlu, okuma yazması yok. Çiftçi, (Görüşme 06.07.2008)
- KK- 14 Teymurova Solmaz, Nahçıvan Babek ilçesi Nehrem köyü, 1940 doğumlu, okuma yazması var. Ev hanımı, (Görüşme 06.05.2005)
- KK- 15 Usubova Ballı, Nahçıvan Ordubat ilçesi Keleki köyü, 1918 doğumlu, okuma yazması yok. Ev hanımı, (Görüşme 15.05. 2007)
- KK- 16 Veliyeva Durna, Nahçıvan Kengerli ilçesi Çalhangala köyü, 1939 doğumlu, okuma yazması var. Ev hanımı, (Görüşme 27.06.2008)

- KK- 17 Veliyeva Mehriban, Nahçıvan Şerur ilçesi Oğlangala köyü, 1952 doğumlu, okuma yazması var. Ev hanımı, (Görüşme 25.06.2008)
- KK-18 Veliyeva Sehne, Nahçıvan Ordubat ilçesi Yukarı Eylis köyü, 1938 doğumlu, okuma yazması var. Ev hanımı, (Görüşme 24.04.2006)

2. Yazılı Kaynaklar

- Azerbaycan Folkloru Antologiyası*. (1968): I cilt, Bakı: Kommunist Yayınları.
- Alekseev, N.A. (1998). *Rannie Formu Religii Tyukoyazıçnıx Narodov Sibiri*. Novocibirsk: Nauka.
- Babayev, Tofiq. (1988). *El Ocak Başına Yığışar*. Bakü: Azernesşr Yayınları.
- Bozyel, İbrahim. (1996). “İğdır, Nahçıvan ve Tebriz Üçgeninde Nevruz Gelenekleri”. *V Millerlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Gelenek, Görenek, İnamlar Seksiyonu Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. 205- 206,
- Çağlayan, Handan. (1997). “Anadolu’nun Bazı Yörelerinde Yas Görenekleri”. *V Millerlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Gelenek, Görenek, İnamlar Seksiyonu Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. 217- 222.
- Durdiyeva, Amangül. (1999). “Türkmen Halk Edebiyatında Nevruz İzleri”. *Türk Dünyasında Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 105-109.
- Deliömeroğlu, Yakup. (1996). “Saha Türklerinde bir Nevruz Versiyonu: Isıakh Bayramı”. *Nevruz ve Renkler Kitabı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 131-137.
- Gadirezade, Hacı Gadir. (2003). *Aile ve Meişetle Bağlı Âdetler, İnamlar, Etnogenetik Elageler*. Bakı: Elm Yayınları.
- Gadirezade, Türkan. (2006). *İslamagederki Âdetler, İnamlar ve Merasimler (Naxçıvan materialları esasında)*. Bakü: Nafta- Pres Yayınları.
- Gülen, Abdulla. (1997). “Roman ve Türk Halkları’nın İlkyaz Şenlikleri”. *V Millerlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Gelenek, Görenek, İnamlar Seksiyonu Bildirileri, Gelenek, Görenek, İnamlar Seksiyonu Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 9- 12.
- Hacıyev, Maksut. (1996). *İnançlar, İnamlar*. Bakı: Genclik Yayınları.
- Kafesoğlu, İbrahim. (2009). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ökügen Yayınları.
- Kalafat, Yaşar. (2007). *Balkanlardan Uluğ Türküstana Türk Halk İnançları (Kaşkay, Karapapah, Şahseven / Elseven, Karakoyunlu, Kiresunlu, Aşşar, İsmaili / Hazara, Cafriler, Kengerli, Karamanlı / Çelebi / Nigari, Ayrım, Kekai, Şebek, Mavıllı- Mavıllı, Sarılı / Sarılı)*. II cilt, İkinci baskı. Ankara: Berikan Yayınları.

- Kitabi Dede Korkut*. (1998). Bakı: Yazıcı Yayınları.
- Lobaçeva, N. P. (1986). “K İstorii Kalendarnıx Obryadov u Zemledeleçev Sredney Azii. Drevnie Obryadı Verovaniya i Kultı Narodov” *Sredney Azii*. Moskova: Nauka, s.6-30.
- Nebiyev, Azad. (1992). *İlaxır Çerşenbeleri*. Bakı: Azərneşr Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin. (1988). *Dünden Bugüne Türk Kültürü'nün Gelişme Çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Sarabski, Hüseyinbala. (1982). *Köhne Bakı*. Bakı: Yazıcı Yayınları.
- Sepetçioğlu, Necati. (1995). *Karşılaştırmalı Türk Destanları*, İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Seyidov, Mirali. (1990). *Yaz Bayramı*. Bakı: Genclik Yayınları.
- Şehriyar, Muhammet Hüseyin. (1981). *Aman Ayrılık*. Bakı: Yazıcı Yayınları.
- Şişman, Bekir. (2014). “Performans Teori Bağlamında Türk Dünyasının Stratejik Bayramı: Nevruz”. *Prof. Dr. Ali Çelik Armağanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

